

UDK821.163.42 (091)
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 12. 11. 2012.
Prihvaćen: 14. 5. 2013.

BARBARA MRVOŠ
barbara.mrvos@ostrc.hr

POKLADNE KAO ZRCALO KATOLIČKE MORALNOSTI U STAROJ KAJKAVSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Poklade predstavljaju narodni običaj kojim u svakodnevnicu navire nered – preokreti dobra i zla, duhovnoga i tjelesnoga, realnoga i magijskoga, religijskoga i poganskoga. Razlike između “oprjeka” postavljaju se kao moguće sastavnice tumačenja pokladnih običaja. Izmiješana manifestacija tih “oprjeka” duž pokladnoga perioda odraz je pučke religioznosti, koja je pokušaj nalaženja smisla stvari i razumijevanja svijeta tražila u raznim nadzemaljskim silama, spajajući različite tradicije religioznosti, magije i mitologije. No, u sustavu katoličke religioznosti to je u različitim povijesnim vremenima rezultiralo neprijateljskim stavovima prema pokladama, najčešće izraženima verbalno i deklarativno kroz niz propovijedi. U ovome se radu razmatraju tri pokladne propovijedi – Hilariona Gašparotija (1714. – 1762.), Štefana Zagrebca (1669. – 1742.) i Mihalja Šimunića (o. 1660. – 1669.), koje se predstavljaju kao moguće interpretacije poklada od strane Katoličke crkve te svjedoče o različitim crkvenim tumačenjima pokladnih običaja. U njihovoj se analizi očituje retorika odbacivanja poklada te dijeljenje savjeta i naputaka kako provoditi pokladne dane. Narod se tim propovijedima poučavao u skladu s katoličkom moralnošću, koja je usredotočena na izbjegavanje lošega i grješnoga djelovanja, a pokladni se običaji predstavljaju kao sredstvo širenja kršćanskih istina kojima se iscrtavaju granice poželjnoga ponašanja.

Ključne riječi: poklade, pučka i katolička religioznost, propovijed, Hilarion Gašparoti, Štefan Zagrebec, Mihalj Šimunić, katolička moralnost, poučavanje

1. Poklade kao godišnji narodni običaj

Sintagma godišnji narodni običaj implicira da se određeni oblici ponašanja zbivaju na određeni dan ili tijekom više dana u godini.* To znači da narod/puk periodički ponavlja određene oblike ponašanja te ih svake godine nanovo proživljava. Seljački život, kao što navodi Zorica Vitez, odvijao se u izmjenjivanju radne svakodnevice, raznih svečanih prigoda te blagdana cijele seoske zajednice (Vitez 1998: 191). Blagdani su predstavljali prekid ustaljene svakodnevice, odmak od radnih dužnosti i obaveza te su ih pratili odgovarajući običaji (usp. Vitez 1998: 151). Snježana Zorić običaj definira kao individualni/grupni oblik ponašanja u određenim životnim/godišnjim situacijama određen tradicijom, entitet koji svaki-danšnji životni tijek čini neobičnim (Zorić 1991: 18). Z. Vitez pak iznosi tezu da je običaj pojam koji hrvatska etnologija nije znanstveno utemeljila, ali je prevladalo shvaćanje kao “neupitnoga, sveobuhvatnoga i gotovo nepromjenjivoga čimbenika seljačkoga načina života koji ima važnost nepisana zakona” (Vitez 1998: 151). Oba određenja pojma ističu da je običaj seljački oblik ponašanja koji uključuje bilo pojedinca, bilo zajednicu, a uvjetovan je tradicijom. Tradicija označuje usmenu predaju povijesnoga materijala (lat. *trado* ‘predati’, ‘uručiti’), odnosno pravila ponašanja koja se predaju s pokoljenja na pokoljenje (*Enciklopedija Leksikografskog zavoda* 1981: 1363–1364). Običaj je prema tome oblik ponašanja uvjetovan pravilima prethodnih naraštaja pojedine seljačke zajednice. Mnogi hrvatski narodni običaji godišnjega ciklusa vezani su uz određene crkvene datume (Gavazzi 1939: 9), što znači da se provedba običaja ostvaruje u kontekstu liturgijske godine (Zorić 1991: 18). Time dolazi do susreta običaja i obreda. Snježana Zorić sugerira da se on raspoznaje svojom formom, simbolikom i sadržajem, pri čemu mu je namjera komunikacija s onostranim (Zorić 1991: 103). Stoga se u njemu ogleda “čovjekov stav spram nadnaravnoga i svetoga” (Zorić 1991: 98). Obred je, kako to tvrdi Olga Supek-Zupan, simboličko ponašanje formalnoga karaktera pri čemu na “tradicijom utvrđeni način izriču se tvrdnje o redu i smislu u svijetu”, želi se taj red pročitati i predvidjeti (Supek-Zupan 1979: 292–293). Kao što se može uočiti, i obred i običaj vezani su uz tradiciju pa se iz njih može iščitati slojevitost i mnogostrukost narodnih običaja.

Jedan od takvih hrvatskih narodnih običaja su poklade¹. U obrascima pokladnoga ponašanja susreću se običaj i obred². Poklade su simboličko

* Članak je prerađeni dio diplomskog rada *Pokladne propovijedi Hilariona Gašparotija u Cvetu sveteh* (1752.) nastalog pod mentorstvom prof. dr. Alojza Jembriha.

¹ U hrvatskome se jeziku koriste četiri termina: karneval, fašnik, mesopust i poklade. Više o etimologiji termina vidi u: Batušić, Nikola. 1982. O kalendaru. *Prolog* XIV. 53/54: 21–22.; Lozica, Ivan. 1997. *Hrvatski karnevali*. Zagreb: Golden marketing: 16–21.

² Obredni se karakter poklada očituje u cikličkom ponavljanju i vezanosti uz kalendar, stalnim jelima, utvrđenim ophodima (Lozica 1982: 8).

ponašanje složenoga oblika i značenja pa se njihovo tumačenje susreće s problemom razumijevanja “višeznačne i kompleksne kulturne pojave u neprestanoj mijeni kroz stoljeća”, što znači da nema konačne interpretacije poklada (Lozica 1986: 32). Likovi i postupci pokladnoga ponašanja većinom su stalni i prema Lozici funkcioniraju kao konvencionalni simboli (npr. lik Princa fašnika), tj. sadrže tragove davnih poruka te današnje konotacije i denotacije (Lozica 1986: 34). Zbog toga novija etnološka i folkloristička istraživanja, kako to tvrdi Zorica Vitez, promatraju poklade kao “proces koji traje stoljećima u različitim društvenim okružjima; u tom dugom vremenu traju određeni likovi, postupci i simboli, ali oni u svakom vremenu ne znače isto” (Vitez 1998: 199). No, upravo ti stalni likovi, postupci i simboli omogućuju iščitavanje slojevitosti i mnogostrukosti pokladnih tradicija. Njihov se dijakronijski aspekt predstavlja kao sastavnica mogućih interpretacija.

1.1. Podrijetlo i značajke pokladnih običaja

Poklade predstavljaju običaj uvjetovan tradicijom koja izvire iz starijih pretkršćanskih elemenata iz područja magije, religije i mitologije (Vitez 1998: 199), a terminom u kalendaru svjedoče o obnovi života i godišnjem čišćenju svijeta (katarzi). Zamisao da čovjek može svojom aktivnošću utjecati na događaje u prirodi i okrenuti ih u svoju korist Zorica Vitez smatra jednim od polazišta etnološkoga tumačenja smisla i funkcija poklada (Vitez 1998: 199). Prvenstveno im se pripisuje apotropejsko značenje, koje je vidljivo u postupcima zaštite stoke, polja i domova od zlih sila i demona, ali očita je i magija plodnosti u raznim postupcima poticanja plodnosti i vegetacije³. Podrijetlo se poklada povezuje i s antičkim poganskim svetkovinama i običajima, kao što su saturnalijske, luperkalije, bakanalijske, mamuralijske, kalende januarijske, konsualijske, kojima u temeljima stoji vjera u uvjetovanost života nadnaravnim silama.⁴ U tim se svetkovinama isprepliću različiti magijski postupci i poganska religioznost vezana uz proljetne svečanosti i blagdan Nove godine. Blagdani su dani, tj. vremena u kojima se čovjek na poseban način može približiti bogovima (Ivančić 1998: 25), nadnaravnim silama o kojim mu ovisi život i posao. Unutar tradicijskoga kalendara oni se ponavljaju svake godine, njihovi su obredi povezani s godišnjim dobima i odraz su seljačke brige da utječe na prirodu u svoju korist. Antičke rimske proljetne svetkovine održavale su se u čast nove vegetacijske godine, a ujedno su označavale i oproštaj sa starom godinom (usp. Supek-Zupan 1979: 295). U

³ Muške ophodne skupine, npr. zvončari u Istri i Primorju (usp. Lozica 1997: 200).

⁴ Detaljnije o svetkovinama vidi u: Lozica, Ivan. 1997. *Hrvatski karnevali*. Zagreb: Golden marketing: 35–38.

osnovi tih vjerovanja i praksi mitološki je svjetonazor primitivnih društva o cikličnosti vremena⁵, koji karakterizira tradicijski sustav blagdana i običaja dajući im dojam vječnosti i beskonačnosti (vidljiv je i u prirodi kroz vegetacijski i astronomski ciklus). Po naravi ciklično je vrijeme ahistorično i u konačnici je izraz čovjekove težnje besmrtnosti (usp. Lozica 1997: 242), njime se nastoji “ostvariti barem privid besmrtnosti i sigurnosti” u vlastitom životu (Lozica 2007: 194). Svjetonazor o cikličnome poimanju vremena vrlo je bitna sastavnica pokladne tradicije, a Lozica ga smatra ključem interpretacije poklada (Lozica 2007: 194), jer pokladni običaji svjedoče o obnovi života i godišnjem čišćenju svijeta (katarzi).

1.2. Poklade u okviru katoličke religioznosti

U odnosu na katolički kalendar, poklade se ostvaruju u kontekstu liturgijske godine – njome su uvjetovane iako službeno ne spadaju u katolički kalendar. Smjestile su se na granici dvaju liturgijskih ciklusa – božićnoga i uskrsnoga, a Bogojavljenje (6. siječnja) se općenito uzima kao termin njihova početka (Lozica, Gavazzi, Batušić, Vitez). Liturgijska godina obnavlja Isusov život u liturgiji na tradicijski utvrđenom redu, a obuhvaća dva velika ciklusa koji se odnose na najvažnije događaje Isusova života – rođenje i smrt (usp. Peček 1939: 31). Poklade su u okviru katoličkoga kalendara uvjetovane korizmom i pomičnim terminom Uskrsa, a vrhunac pokladnoga zbivanja odvija se na pokladni utorak, dan prije službenoga početka korizme.⁶ Završetak poklada tako označuje početak novoga perioda u katoličkom kalendaru. Fran Barac, u knjizi o liturgijskim obredima Katoličke crkve, kaže kako taj period katoličkoga kalendara nastoji pobuditi žalost zbog počinjenih grijeha, pomirenje s Bogom te duhovno uskrsnuće (Barac 1908: 20). Korizma zato započinje Čistom srijedom (Pepelnicom) kada se vjernicima pepeli čelo u znak obraćenja⁷. Prema tome, poklade su neizravno i katolički običaj jer, kako napominje Lozica: “Bez poklada nema prave korizme” (Lozica 2007: 194). Iako poklade sadržavaju elemente poganstva te predstavljaju carstvo grijeha koje ruši kršćanske vrijednosti, one su običaj koji poput iskrivljenoga zrcala potvrđuje kršćanski red (usp. Lozica 2007: 199).

⁵ Primitivna su društva razvila mitološke svjetonazore koji su bili pokušaj odgovora o nastanku svijeta i čovjekova položaja u njemu te predstavljaju pokušaj čovjekova odgovora na problem vremena. Detaljnije o mitološkome svjetonazoru o cikličnosti vremena vidi u: Lozica (1997: 8–9); Belaj (1998: 24–25); Eliade (2007: 95–115).

⁶ Pepelnica se uglavnom smatra završetkom poklada, ali se negdje i produžuju, kao npr. slavljenje Maloga fašnika na prvi korizmeni četvrtak (usp. Lozica 1997: 23–24).

⁷ Za tu se prigodu koristi pepeo spaljenih grančica od Cvjetnice simbolizirajući kratkotrajnost zemaljskoga života i ukazujući na smrt i pokoru (usp. Zorić 1991: 67).

Ispreplitanje mitoloških, religijskih (poganskih i kršćanskih) te magijskih postupaka kroz pokladne običaje izraz je nastojanja da se održi red tradicijskih zajednica te da se spriječe eventualne promjene. U okviru pučke religioznosti i *navada* to je rezultiralo ambivalentnim odnosom puka prema Bogu i naučavanju Njegovih posrednika (usp. Zečević 1993: 80). S obzirom da su poklade neizravno vezane uz katolički kalendar, Crkva im je morala posvetiti pažnju jer je s jedne strane puk ostao u domeni svoje tradicije, koja vuče korijene iz pretkršćanstva, a s druge je strane prihvaćao život prema kršćanskoj eshatologiji. Ta će se činjenica prikazati na primjeru pokladnih propovijedi objavljenih u kajkavskim djelima Hilariona Gašparotija, Štefana Zagrebca i Mihalja Šimunića, ali će i posvjedočiti o neodlučnom stavu Crkve prema pokladama – s jedne se strane poklade osuđuju zbog razuzdanoga ponašanja (odavanja tjelesnim porocima i grijesima) i poganske tradicije, dok se s druge strane toleriraju kao poučna slika usmjerena na kršćanski nemoral koji se treba neutralizirati korizmom.

2. Pokladne propovijedi u starim kajkavskim djelima

Propovjedništvo, jedno od dužnosti apostolske službe, sastavni je dio hrvatske književnosti koji prvenstveno nastaje iz utilitarnih namjera. Pojam propovijedanja (lat. *praedicatio* ‘objavljivanje, oglašavanje, hvaljenje, slavljenje’) označava naviještanje evanđelja te katehezu i homiliju⁸, tj. produbljiivanje navještaja vjere, poticanje na osobni moralni angažman te poučavanje u kršćanskoj vjeri (Mihanović-Salopek 2006: 7). Od latinskoga naziva *praedicatio* razvili su se hrvatski nazivi *prodeka*, *predika*, *pridika*, *prodečtvo*, *propovijed* i *povidanje* (Mihanović-Salopek 2006: 7), a u staroj se hrvatskoj književnosti upotrebljavao i pojam *postila*⁹. Kao što to tumači Josip Bratulić, propovijed je kompozicijski povezana s načelima retorike, a kroz povijest se oblikovala prateći društvene, političke i stilske mijene europske kulture (Bratulić 1991: 297). U hrvatskoj književnosti postoji značajan broj rukopisnih i tiskanih propovijedi, od srednjega vijeka pa sve do današnjih dana, čija je građa i tematika uglavnom ostala ista, a ono što se promijenilo stilski je pristup temi te umjetnički način oblikovanja propovjedne građe

⁸ Homilija označava propovijed kojom se tumači pojedini stavak Svetoga pisma (Klaić 1981: 552), ali i pojam govora preko kojega osjećaj vjere prelazi u djelatni čin vjere (Mihanović-Salopek 2006: 7).

⁹ Postilla dolazi od latinske riječi *post illa verba*, ‘poslije ovih riječi’, što znači da propovijed u liturgijskom obredu dolazi nakon Evanđelja.

(Bratulić 1991: 282). Propovijed je stoga odraz vremena u kojem ona djeluje na slušatelje i njihove potrebe.

2.1. Propovijed kao sredstvo širenja vjerskih stavova

Kao dio hrvatske književnosti, propovjedništvo predstavlja moralno-didaktičku književnost jer je prvenstveno namijenjeno širenju vjerskih istina i katezezi (usp. Mihanović-Salopek 2006: 8). Hrvojka Mihanović-Salopek ističe da se nakon Tridentskoga koncila (1545. – 1563.) posebna pozornost posvećuje poučavanju svećenika i redovnika za službu propovijedi (Mihanović-Salopek 2006: 10), jer “čovjek prepušten svojim slabim snagama, ne može doći do prave mudrosti koja bi ga dovela k blaženstvu, (...). Krist je došao na ovaj svijet da naučava vjeru i istinu, a to su kasnije nastavili apostoli i njihovi učenici” (Bratulić 1991: 281). Kroz 17. stoljeće tako se izgradio novi stilski pristup i umjetničko oblikovanje propovijedi utemeljeno na baroknoj poetici¹⁰, koje se zadržalo sve do 19. stoljeća (usp. Bratulić 1991: 281). Propovijedi 18. stoljeća temelje se na prikazu grješnoga ponašanja te Božjega kažnjavanja jer se iz straha pred kaznom može tražiti i očekivati čudoredni život (usp. Zečević 1993: 70).

Svakodnevni je život puka bio ispunjen zamkama, prevarama, iskušenjima, a propovijedi su mogle poslužiti kao književni vodiči koji čovjeka i njegov život usmjeruju na put spasenja duše (usp. Zečević 1993: 100). Na taj su se način mogle približiti puku kršćanske istine te ga se moglo poučavati u skladu s kršćanskom moralnošću. I pokladne propovijedi objavljene u Gašparotijevu¹¹ *Cvetu sveteh* (1752.), Zagrebčevoj¹² *Hrani duhovnoj*

¹⁰ Baroknu poetiku u izrazu karakterizira upotreba kontrasta/oprjeke, nagomilavanje ukrasnih izraza (figura), unošenje elemenata iz drugih žanrova, prenošenje motiva, misli, citata, egzempla iz drugih poznatih europskih djela svjetovne i crkvene tradicije. Detaljnije o baroknoj poetici vidi u: Bratulić, Josip. 1991. Hrvatska barokna propovijed. U: *Hrvatski književni barok*. ur. Dunja Fališevac. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti: 279–295.; Mihanović-Salopek, Hrvojka. 2006. *Iz duhovnog perivoja*. Zagreb: Naklada Ljevak: 7–21.

¹¹ Gašparotijev životni vijek započeo je u Samoboru 1714., a završio u Lepoglavi 1762. godine. Bio je pripadnik pavlinskoga reda, propovjednik i hagiograf te autor najvećega enciklopedijsko-hagiografskoga djela na kajkavskom jeziku – *Cveta sveteh* (1. sv. 1752., 2. sv. 1756., 3. sv. 1760., 4. sv. 1761.). Najveći je dio života proveo u lepoglavskom samostanu u kojem je obavljao dužnost propovjednika i zamjenika poglavara.

¹² Rođen je u Zagrebu 1669., gdje je i proveo veći dio života. Do 1962. godine nije se navodilo njegovo pravo ime, Matija Marković, koje je ustanovio N. S. Novak prema dokumentima knjige *Zavjetnika novaka kapucinske Štajerske provincije*. Naime, kapucini su imali običaj napuštanja građanskoga imena stupanjem u red pa su u službenim dokumentima upotrebljavali redovničko ime, često s izvedenicom od naziva rodnoga mjesta. Objavio je *Hranu duhovnu* u 5. svezaka (1715., 1718., 1723., 1724., 1734.), jedno od najvećih kajkavskih propovjednih djela, te *Zadnju volju* (1723.), obrednik za one koji umiru.

(1715.) te Šimunićevu¹³ *Fenixu pokore* (1697.) napisane su s tom namjerom.¹⁴

Pokladne propovijedi Gašparotija, Zagrebca i Šimunića sadržajno odgovaraju tim karakteristikama. Unutar njih poklade postaju propovjedni motiv u funkciji katoličke moralnosti koja je usredotočena na izbjegavanje lošega i grješnoga djelovanja. Pokladni običaji postaju sredstvo širenja kršćanskih istina kojima se ujedno i ocrtavaju granice poželjnoga kršćanskoga djelovanja. Pokladno ponašanje prelazi granice kršćanske moralnosti pri čemu su *fašenski norci* moralno nekompetentni i neodgovorni. No, svaki propovjednik ocrtava vlastite granice poželjnoga djelovanja – od Gašparotijeva zahtjeva za odbacivanjem poklada do dijeljenja savjeta i naputaka kako provoditi poklade u Zagrebčevim i Šimunićevim propovijedima.

2.2. Poklade u očima propovjednika

Kako bi se slušateljstvo uvjerilo u prihvaćanje istina koje im propovjednici žele prenijeti, bitno je odrediti što poklade zapravo predstavljaju. Gašparoti ih definira na dva načina – oprjekom i vražjim arhetipom. Oprjeka se temelji na slici koja prikazuje svijet suprotan od poželjnoga kršćanskoga svijeta (“Tvoja radost i veselje je vu pričetku od meda slajše, ali na koncu od pelina žuhkeše” (*Cvet sveteh* I., 976)¹⁵, “Ove tri dni jesu nesrečna ona vremena koja nebu žalost, a pekluru radost donasaju” /CSv I., 958/, “Jesu vremena ona vu kojeh nestegnjena žitka slobošćina zapovedi božanske, o grehota, odhitava i vsa sebi povoljna slobodno vučiniti poveda” /CSv I., 958/, “daleko tira se poštenje i obladanje zadobiva grešenje” /CSv I., 958/). Vražji je arhetip povezan sa satirom o smrti silnika¹⁶ pa vrag, zbog svoje srdžbe,

¹³ Rođen je poslije 1660. u Nedelišću, a umro je 1699. vjerojatno u Zagrebu. Bio je župnik u Međimurju, rektor Ilirskoga kolegija u Bologni, zagrebački kanonik, rektor zagrebačkoga Sjemeništa. Uz to bio je vrstan propovjednik, a objavio je dva djela: *Fenix pokore* i *Služba marijalska*, oba tiskana u Zagrebu 1697. god. (tiskao ih je Pavao R. Vitezović).

¹⁴ Gašparoti je pokladama posvetio tri propovijedi (*Na fašensku nedelju prodeka*, *Na fašenski pondelek prodeka* i *Na fašenski tork prodeka* /1. sv., 1752./), Zagrebec dvije (propovijedi za nedjelju Pedesetnice: *Vekši del ljudi ove dneve vragu služeč duše pogublja* /1. sv., 1715./ te *Kuliku krivicu ove fašenske dneve kršćeniki Stvoritelu svojemu čine, njegov božanski kip z pijanstvom premenjajuč na beštinski* /4. sv., 1727./), a Šimunić jednu propovijed za nedjelju Pedesetnice.

¹⁵ *Cvet sveteh* I., 976. U daljnjem tekstu CSv I. Izbor svih tekstova pokladnih propovijedi donosi se prema vlastitoj transkripciji.

¹⁶ Satira o smrti silnika predstavlja apokaliptičnu viziju – anđela koji se iz oholosti pobunio protiv Boga te bio poražen, ali mu je dopuštena mogućnost zlog djelovanja (usp. Badurina 1990: 540–541). U Bibliji se to djelovanje ili utjecaj očituje u djelatnosti drugih bića (zlih ili nečistih duhova) ili pak u napasti (Leon-Dufour 1988: 1225).

želi kršćane učiniti jednakima i podložnima sebi, a to mu najbolje uspijeva za vrijeme poklada. Poklade stoga definira kao “izmišljenje pravoga vruga koteri na pričetku sveta oblekel je na se lik čemerne kače, prvu našu mater Evu je ovak prekanil, na greh dopeljal i z ovem načinom vse tuge i nevolje zverhu pokolenja človečanskoga je razlejal” (CSv I., 971). I Zagrebec u svojoj propovijedi poklade određuje na ta dva načina jer kaže da u fašničke dane “hote dojtj neprijateli peklenski, z velikum silum hote obsesti varaš N., ljuctvo zmutiti i prevnoge sine i kčere moje hote naskočiti, na dušah raniti i smerti vekovečne delnike vučiniti” (*Hrana duhovna* I., 142)¹⁷, a ljudi tih dana “vekši del noči troše jeduč, pijančujuč i druge opijajuč, tancajuč, hincajuč i vu vsakojačkch nečistočah onem prijateljcam i prijatelom vekša znamenja ljubavi izkazujuč” (HD I., 145).

Šimunićeva propovijed alegorijom i simbolikom odudara od prve dvije propovijedi, pa se do njegova određenja poklada dolazi neizravnim putem – razumijevanjem alegorija i simbola. No, u tekstu se nailazi i na nekoliko izravnih karakteristika pokladnih dana, pa tako kaže: “ove tri dni fašinske skoro ves svet norije, na tuliko da se reči more ono Salamonško: *Stultorum infinitus est numerus.*” (*Fenix pokore*, 104)¹⁸, “sada su vsa slobodna slobodno lakumovati, pijančuvati, vruga iz sebe napravljati” (FP, 102).

Spomenute karakteristike pokladnih dana, u sve tri propovijedi, dokazuju poklade kao propovjednu sliku usmjerenu na kršćanski nemoral i moralnu neodgovornost. Slika se povezuje s vražjim arhetipom koji potvrđuje prisutnost grijeha i ljudskih slabosti (usp. Zečević 1993: 109), a upravo Gašparoti i definira poklade kao vražji izum¹⁹. Za razliku od Gašparotija, koji govori o vrugu u jednini, Zagrebec govori o *neprijateljima peklenskim, vragima pekle-nim*. Oni predstavljaju vražje anđele koji su zajedno s njim izbačeni sa stolice nebeske (usp. Otk 12, 9), tj. “zaposlenike” koji su u službi vražje srditosti. Zagrebec vruga opisuje kao pozoja (zmaja)²⁰ sa sedam glava, sedam kruna i deset rogova te kao ričućega lava koji obilazi koga da proždre (usp. 1 Pet

¹⁷ *Hrana duhovna* I., 142. U daljnjem tekstu HD I.

¹⁸ *Fenix pokore*, 104. U daljnjem tekstu FP.

¹⁹ Kako bi dokazao da je fašnik “pozoja peklenskoga izmišljenje”, Gašparoti navodi tri dokaza. Prvi dokaz su kramari (trgovci), koji tražeći početak fašnika u kalendaru, opremaju svoje “štacune z vsakojačkemi larvami ili licmi fašenskemi i nosastemi obličaji” kako bi ljudstvo “preoblečeno i preopravljeno, slobodneje i batriveje moglo bude po vsakojačkemi bludnosti i greha blatu valjati se” (CSv I., 969). Kao drugi dokaz navodi vražju prevaru Eve, a treći i najupečatljiviji dokaz je ples, “kolobar kojega je sredina Satan i okruglina angeli njegovi” (CSv I., 979), kojega karakterizira neprimjereno gibanje tijela, nedostojno namigavanje očima, dodirivanje tijelima, obimanje tijela rukama.

²⁰ Slično ga opisuje i Gašparoti, ali njegov pozoj ima i rep.

5, 8). Poput norveških jastreba²¹ vražji anđeli imaju malo vremena za lov jer poklade traju kratko (poput norveškoga dana) pa su marljiviji u svom poslu. I Zagrebec i Gašparoti koriste jednake citate iz Apokalipse, kojim “sv. Januš kriči”, kako bi dočarali tu kratkoću pokladnoga vremena s obzirom na približavanje korizme²². Ivanov krik simbol je kratkoće vremena, ali i simbol opreza, poziva grješnicima da se pripaze. Prema Zagrebcu, vrug želi “nesrečne” kršćane učiniti svojim sužnjima, pokrasti njihovo duhovno blago te ih navesti na smrtni grijeh i učiniti ih dionicima “smerti vekovečne”, a prema Gašparotiju vrug “išče način kak bi nas nevoljne, i siromaške i nemoćne ljude nadalje prekanil i po skažljivosti svoji na vekivečnu smrt i muku nigdar neginuču vu pek el otpeljal” (CSv I., 971). Oba opisa vražjega nastojanja upućuju na isto – duše su nemoćne i nesretne, pa se povećava mogućnost vražjega zavođenja koje odvodi u pakao, na vječne muke, posebno u vrijeme poklada kada ljudstvo lakše posustaje zbog “čalarnosti” i nasladnosti svijeta koji tada pokazuje svu svoju moć. Čovjek je na udaru pogibelji, neprijatelji njegove duše svugdje ga prate, i to prema Zagrebcu “celi šeregi” koji se nalaze u svakoj kući, izvan i unutar varaša (mjesta). Grešnikov je život poput svijeće, tijelo mu je poput trave koja je na neprestanome udaru prirode i ljudi, kaže Gašparoti. Zagrebec ga pak uspoređuje s nemirnim morem kojega i najmanji vjetar pokrene²³. Na tim mjestima obojica koriste metaforu proroka Izaije, koji u oba poglavlja Staroga zavjeta (Knjiga Izraelove utjehe: Iz 40, 1–8; 57, 14–21), nastoji pružiti utjehu svomu narodu, što je i jedna od nakana ovih propovijedi. Zato sv. Pavao plače nad grješnicima koji se pouzdaju u zemaljsko, a upravo su takvi *fašenski norci* koje pokladni običaji svode na tjelesnost.

U Šimunicevoj propovijedi vražji se arhetip pojavljuje samo u poveznici s ponašanjem i izgledom *fašinskih norcov* – “vražji kipi”, “vraga iz sebe napravljati”, “fašinske iliti vražje norce napravljajuč”. Stoga se može zaključiti da je vražji arhetip u sve tri propovijedi povezan i s maskiranjem, tj. prerusavanjem.

2.3. Maskiranje i prerusavanje

Snaga i privlačnost poklada je u maskiranju i prerusavanju – izmjeni identiteta, zamjeni spolova i društvenih statusa (Lozica 1997: 11). Kao što

²¹ *Prilika iz Norvege*: u Norveškoj se mogu naći najbrži jastrebi jer zbog kratkoće dana imaju malo vremena za lov (usp. HD I., 144).

²² “Jaj zemlje i morju, ar vrug k vam hoče stupiti imajući veliku serditost, znajući da malo vremena ima.” (HD I., 144), “Jaj zemlje i morju, ar ide k vam dole vrug z velikum serditostj um znajući da malo vremena ima.” (CSv I., 968).

²³ “Al’ opaki su poput mora uzburkanog koje se ne može smiriti, valovi mu mulj i blato izmeču. Nema mira grešnicima” (Iz 57, 20–21).

Šimunić piše da *fašinski norci* rade vruga iz sebe, slično kaže i Zagrebec: “beštinskemi ali vražjemi larvami i spodobami prekrivaju lica” (HD I., 149), ali i Gašparoti: “odurno preobrazje, vu kojem človek, na božji kip stvorjen, neme stvari priliku, vražji obličaj na se jemlje” (CSv I., 972). Gašparoti spominje i da tih dana “plemenitaši vu priprostu norsku opravu oblače se i ovak iz stališa svojega ishičene i njemu neprikladne kažu se” (CSv I., 940), drugi se pak preoblače u likove i kože “nočnih strašil, neme stvari, ljuteh medvedov, vukov” (CSv I., 940).²⁴ On i Zagrebec donose i svjedočanstva o zamjeni spolova, o čemu Zagrebec kaže: “imajući na svojem obrazu odurne larve ili maškare, međ kojimi mladenci bili su tulikaj nekoje ženske persone vu muških opravah” (HD I., 147), a Gašparoti kaže isto, ali uz retoričko pitanje: “s kakvum prevzetnostjum i poufanjem jedna ženska glava vu mušku opravu bi se mogla preobleči” (CSv I., 978). Odmah daje i razlog zašto je tomu tako – “fašenski norci zato naličje i preobrazje na lica postavljaju, da stem slobodnej vu vsu norsku bludnost podadu se i ovak neznani vsakojačke nečistoče, grehe, odurnosti izvrše i dopune” (CSv I., 979) te “ljuctvo noro, preoblečeno i preopravljeno, slobodnej i batriveje moglo bude po vsakojačkem bludnosti i greha blatu valjati se” (CSv I., 969). Može se zaključiti da su maske i pokladna sloboda uzajamno uvjetovani jer se maske navlače da bi se nezamijećeno ludovalo, a uzrokuju i izmijenjeno ponašanje (usp. Lozica 1997: 11). Pokladne maske imaju drevna značenja i namjenu, simboliziraju značajke obrednoga ponašanja (usp. Lozica 1997: 219–221), a te se naznake mogu pronaći i u ovim propovjedima. I Zagrebec i Gašparoti spominju životinjske maske, no Gašparoti ih nešto pobliže opisuje kao medvjede i vučje maske, spominje preoblačenja u životinjsku kožu, upotrebu ovnovih rogova i volovih uši, a mogu se protumačiti kao oblici magijskoga tipa poklada²⁵ koji je karakterističan za seoske predjele te simbolizira okrenutost prirodi, ostatke apotropijske magije, magije plodnosti te kulta predaka (usp. Lozica 1997: 192–193). No, ova dvojica propovjednika drugačije ih tumače. Bog je stvorio čovjeka na svoju sliku i priliku pa bilo kakvo blaćenje ili iskrivljavanje te slike nije u skladu s njegovim naumom. Zagrebec kaže: “oni on božanski kip obraza svojega z beštinskemi ali vražjemi larvami i spodobami prekrivaju” (HD I., 149), a Gašparoti to čak napominje tri puta: “i kip božan-

²⁴ Šimunić od primjera maski spominje samo smoljene rubače kojima bi *fašinski norci* mogli bolje “vruga napervo donošati” (FP, 105).

²⁵ Lozica navodi kako postoje dva tipa poklada, točnije dva lica poklada – magijsko i kritičko. Magijsko (*hyperkalijsko*) je lice arhaičnije i karakteristično za ruralne krajeve, a kritičko (*saturnalijsko*) je karakteristično za urbane krajeve, povezano je s idejom društvenoga reda te usmjereno na odnos čovjeka i društva. Više o dvama tipovima poklada vidi u: Lozica, Ivan. 1997. *Hrvatski karnevali*. Zagreb: Golden marketing: 192–195.

ski, na kojega stvorjeni jesu, othitavaju, blate i neme stvari prisposodablaju” (CSv I., 940), “i čisto norski na fašenk iskazati more se, ter kip od Boga sebi podan blatiti i oskruniti” (CSv I., 969–970), “odurno preobrazje, vu kojem človek, na božji kip stvorjen, neme stvari priliku, vražji obličaj na se jemlje” (CSv I., 972). Propovjednička osuda pokladnih maski nije samo posljedica *grešne slobodščine*²⁶ nego i vražjega djelovanja koje ljudstvo želi učiniti svojim suznjima.

3. Način propovijedanja o pokladama

Propovijedi su koncipirane kao crkveni govori, tj. kompozicijski odgovaraju antičkom retoričkom sustavu. U oblikovanju svojih djela spomenuti su se propovjednici ugledali jedni na druge²⁷, ali i na značajne europske autore²⁸ pa se u propovijedima, unatoč osobnim stilskim razlikama, sadržajno i formalno odražava onodobna barokna poetika. Propovijedi se tako oblikuju prema općim shvaćanjima umjetnosti i književnosti (usp. Bratulić 1991: 281), ali uzimajući u obzir specifičnosti slušateljstva i njihovih potreba.

Pokladno je ponašanje izvorište grijeha i nemorala pa mu je potrebno adekvatno pristupiti da bi slušateljstvo prihvatilo propovjedne namjere i ciljeve. Gašparoti historiografski razgolićuje povijesnu pozadinu i kontekst poklada²⁹, a zatim ih tumači iz perspektive propovjednika. Kao glavno

²⁶ Stvorivši čovjeka na svoju sliku i priliku, Bog mu je podario slobodnu volju. No mogućnost izbora pretpostavlja odgovornost, što znači da u nedostatku odgovornosti čovjek skreće s pravoga puta – on griješi, a Bog ga je primoran kazniti (usp. Sir 15, 15–17; Job 12, 10; Job 20, 4–5).

²⁷ O tome svjedoči Gašparotijev spomen Š. Zagrebca u *Predgovoru* I. sveska *Cveta sveteh* (1752.) u kojem kaže da je čuo kako Štefanu Kapucinu zamjeraju pisanje na narodnome jeziku (usp. CSv I., 6).

²⁸ Mihanović-Salopek (2005: 45) navodi kako su na hrvatske barokne kajkavske propovjednike, pa tako i na Gašparotija, Zagrebca i Šimunića, najviše utjecaja imali talijanski isusovac Paolo Segneri stariji te bečki augustinac i dvorski propovjednik cara Leopolda I. Abraham a Santa Clara. Segnerijevu metodu karakterizira afektivan odnos prema građi s ciljem zastrašivanja i moralne preobrazbe, uz manje iskazivanje govorničke učenosti jer je svrha propovijedi potaknuti na pokoru (ibid., 13). Abrahamovu pak metodu karakterizira satiričko opisivanje i kritiziranje društvenih mana uz pretjerivanje, poruge, naturalističke prikaze i karikiranu društvenu kroniku (ibid.).

²⁹ Početke pokladnih običaja veže uz antičke izvore – rimsko pogansko idolopoklonstvo, rimske igre *Quinquatriis* koje spominje P. Virgilius, rimske bakanalije (Blandus Livius). Spominje Odisejevo i Ahilejeva preoblaćenja, mitološka preoblaćenja kod Ovidija te pučka preoblaćenja (“domaće” procesije u kojima djeca sudjeluju u andeoskim opravama, preoblaćenja hercega i vojvoda na dvorovima).

dokazno sredstvo koristi egzemple³⁰ čiji sadržaji donose slike iz svakodnevnoga života, bliske ili biblijske povijesti. Slično postupaju i ostali propovjednici, ali s nešto oskudnijim primjerima. Ono što se uočava u Gašparotijevim egzemplima jest drastičnost kazni kojima se kažnjava pokladno ponašanje, a usmjerena je na prijetnje paklom i vječnim paklenim mukama. Primjeri kazni pokazuju logiku koja vodi od grijeha do kazne te lice Boga, koji zbog srdžbe i povrede Njegovih zapovijedi, sudi i kažnjava.³¹ Kazne su stoga Gašparotijevo sredstvo nagovora i uvjeravanja slušateljstva da se ostavi pokladnih običaja, izazivajući osjećaj straha, krivice i neizbježnosti kazne. Gašparoti se zbog toga u pokladnim propovijedima pojavljuje u ulozi eksplozivnoga govornika protiv poklada, ali i uz odbljesak distanciranoga kroničara³². Sve tri njegove pokladne propovijedi popraćene su mnoštvom eksklamacija i retoričkih pitanja koja ponekad pomalo iznenađuju jer kao da nisu prikladna ustima jednoga propovjednika. No intenzivnom afektivnošću želi afektivnu protureakciju od strane puka, jer puk razumom zaostaje pa se emocije postavljaju kao najbrži put “upijanja istina”.

Šimunić u svojoj propovijedi kritički pobija “noro štimanje” prema kojem “nori je ni Bog ni svet ne zameri” likom Boga-Suca koji “ravno tak sada kak vu postu zna kaštigati” (FP, 104), ulazeći tako u krug propovijedi s likom Boga-Suca koji ima verbalnu funkciju zastrašivanja slušateljstva.³³ Šimunić samo jednom spominje mogućnost kazni koju oprimjeruje i dokazuje *hištorijom od treh mladeh gospodinčičov*³⁴. *Hištorija* oslikava kako Bog kažnja-

³⁰ Egzempli su u ulozi kratkih moralnih poučnih anegdota, kratkih pripovijesti s poantom usmjerenom na kršćanski nemoral. U Gašparotijevim pokladnim propovijedima egzempl se izjednačuje s *peldama/prilikama/hištorijama/pripovijestima*.

³¹ Jedan od najdrastičnijih primjera kažnjavanja jest kažnjavanje plesačice – “žena koja niti Boga se ne bojala, niti ljudi sramovala”, kojoj “črni vrag z rogmi les i telo na tla prehiti i z rogmi vse prebada” (CSv I., 980).

³² Gašparoti se svojim *Cvetom sveteh* otkriva kao “distancirani kroničar” (Mihanović-Salopek 2006: 95), a u pokladnim se propovijedima to posebno odražava u egzemplima (koji nisu biblijski) koje svrstava u historiografski kontekst – konkretno mjesto i vrijeme radnje ili čak navodi i za čije su se vladavine dogodili konkretni događaji (Karol VI., Rudolf I.).

³³ U okviru ovdje analiziranih pokladnih propovijedi, te u ostaloj poučno-nabožnoj književnosti baroknoga razdoblja, strah Božji postaje lirska interpretacija kršćanske vjere, “poučno-književni način pobuđivanja u slušateljstvu duboko afektivnog odnosa prema predmetu naučavanja” (Zečević 1993: 7).

³⁴ Isti egzempl donosi i Gašparoti u *Prodeki na fašenski tork* dajući joj pridjevnik “strašna pelda iz Francuske zemlje”. Egzempli se razlikuju u simboličnoj poruci i dužini (Gašparoti ubacuje vlastite komentare, a Šimunić ide *in medias res*). Gašparoti je egzempl preuzeo od Jakoba Bidermanna, a Šimunić od Majolusa. Poklapaju se godine (1570.), no Gašparoti donosi i jedan historiografski podatak – radnja se odvija za vrijeme vladavine

va lakomost (za “zlatnim penezom”) – “moral je od ognja vumreti i k onomu koga je nasleđivao poiti” (FP, 105). Ne poznajući ni vrijeme ni mjesto kazne, Božja volja ovisi o Njemu samome. Njegova se propovijed temelji na sadržajnome kontrastu, dugim rečenicama, mnoštvu alegorija i simbola, obilnoj upotrebi klasičnih figura (retorička pitanja, simboli, ukrasni epiteti, metafore, poredbe, emfaza), ubacivanjem elemenata drugih književnih vrsta (dijalog, poštapalice, rima, jezična igra), preuzimanju citata i sentencija, što je i u stilskoj osnovi Gašparotijevih i Zagrebčevoj propovijedi. No, stalozenošću i smirenošću posebno odudara od Gašparotijevih propovijedi koje su energične i pune zanosa. Šimunićeva propovijed predstavlja najneizravniji govor o pokladama jer mnoštvo simboličnoga značenja i alegorijskih slika zahtijeva pomnije razmatranje, tj. duboko promišljanje o svakom simbolu i slici kako bi se dobila konačna slika propovijedi. Zbog toga je njegov govor o pokladama kontemplativan, smiren i stalozen.

Strašne kazne u Zagrebčevim egzemplima pojavljuju se samo dvaput, u primjeru Sodome i Gomore te u egzemplu o Kompaniji na konjima³⁵, uz napomenu da će grijesi poslati Božju kaznu, bič i nesreću. Egzempl o Kompaniji na konjima pokazuje što čeka vražje sluge, koji preobučeni s vikom i halabukom jašu, skaču i pjevaju po *varaškim* ulicama, a to je pakao u koji ih poziva njihov gospodar (vrag). Zagrebčeva propovijed zbog maloga primjera strašnih kazni odiše distanciranom afektivnošću, ali uz mnoštvo retoričkih pitanja koja potiču na afektivnije sudjelovanje u praćenju propovijedi.

Osim “strašnim peldama”, propovjednici se koriste i drugim *prodekatorkskim metodama*, kao što su opominjanja, tumačenja, poučavanja, uspoređivanja, zazivanja Boga, pozivi na molitvu, oprez i promišljanje. Te didaktičko-katehetske metode predstavljaju obranu vjernih duša u pokladne dane. No tumačenja se obrane razlikuju od propovjednika do propovjednika.

Karla VI. u okolici Pariza. Šimunić, kao mjesto radnje, navodi grad Boldenperg. Ova dva egzempl, naoko slična, zapravo se razlikuju u dosta detalja svjedočeći time i o različitim izvorima kojima su se propovjednici koristili, ali i o različitom načinu njihove obrade (usp. CSv I., 976–977; FP, 105).

³⁵ Egzempl o Kompaniji na konjima donosi i Gašparoti u *Prodeki na fašenski tork*, što svjedoči o baroknom postupku prenošenja motiva i egzempl iz drugih djela. Ali ni jedan od propovjednika na marginama ne navodi odakle je preuzeo egzempl, on je tek popraćen komentarom “in libro de donis”. Egzempli su sadržajno jednaki, razlikuju se samo u porijeku riječi u rečenici, različitim kajkavskim oblicima i u tome što je Gašparotijev kapetan kompanije zaviknuo strašnim glasom, a Zagrebčev “stranjskem” glasom. Latinski se prijevodi skoro u potpunosti poklapaju, a Gašparoti je svoj egzempl još popratio i vlastitim komentarom (usp. Csv I., 977; HD I., 147).

4. Značenje pokladnih propovijedi

Analizirane pokladne propovijedi sadržajno počivaju na oprjeci. To je oprjeka između grješnoga i svetoga, između poželjnoga kršćanskoga ponašanja i ponašanja koje od njega odudara, a ona je ujedno i izraz podvojenosti barokne ličnosti³⁶. Oprjeka između grješnoga i svetoga prerasta i u oprjeku između dobra i zla, duhovnoga i tjelesnoga te postavlja slušatelja u poziciju biranja *ili-ili*. S jedne se strane postavljaju pokladni običaji, a s druge strane život prema kršćanskim načelima. Gašparoti oprjeku dokida jer samo jedan put vodi u vječno spasenje. Puk se u njegovim očima, povodeći se pokladnim ponašanjem koje vjernika udaljava od temeljnih kršćanskih krjeposti te navodi na grijeh, ponaša poput nevjernih slugu. No, puk to ne vidi, ne čuje i ne razumije jer pokladni su običaji njegova baština koju on podsvjesno prihvaća i predaje. Zbog toga Gašparoti inzistira na prikazivanju Božje srdžbe, suda i strašnih kazni koji kao da poništavaju oprjeku nudeći samo jedno – Kraljevstvo Nebesko. Kako se Kraljevstvo Nebesko ne može zaslužiti grješnim životom, tako se pozicija biranja u očima propovjednika poništava, za njega postoji samo jedna mogućnost – život u skladu s kršćanskom moralnošću. Poklade vidi kao *kraljevstvo grijeha* pa osuđuje pokladno ponašanje te upućuje poziv za odbacivanjem poklada (“Odhajaj, prokleti fašenk, koji prez bantuvanja Boga mojega dovesti se ne moreš!” /CSv I., 945/).

Zagrebec i Šimunić zauzimaju distancirani, realniji stav zahtijevajući da se pronade “zlatna sredina” u skladu s načelima kršćanske vjere. Zagrebec zaključuje da mnoge stvari koje je Bog stvorio, pa i veselje, šale, igre, ples nisu loše same po sebi, ali mogu biti uzrokom velikoga zla. Kao što kuća ima zle stanovnike (= svijet ima zle stanovnike), tako su i zli dani zbog zala zlih ljudi (= pokladni su dani zli, škodljivi i pogibeljni zbog zala pokladnih grješnika /= zli ljudi/). Na temelju toga može se izvesti Zagrebčev stav prema pokladama – poklade nisu loše same po sebi, nego zbog lošega ponašanja ljudstva koje ih slavi. Jer moguće je veseliti se i bez grijeha, zbog čega slušateljima i upućuje Pavlove riječi: “Razmotrite dakle pomno kako živite! Ne kao ljudi, nego kao mudri! Iskupljuje vrijeme jer dani su zli! Zato ne budite nerazumni, nego shvatite što je volja Gospodnja!” (Ef 5, 15–17). Pokladnim se običajima zbog toga mora pristupiti dostojno jer su ti dani zli i pogibeljni pa je potreban veći oprez, potrebno je znati se obraniti od grješnih prilika i neprijatelja duše. Zagrebec propovijed završava opomenom slušateljstvu

³⁶ Proturreformacija plaši čovjeka ništavilom, smrću i paklom, dok mu sloboda disanja, nakon renesansne težnje prema skladu i idealizaciji, daje smisao za neobično, iracionalno, za izazivanje straha i osjećaja. Kao izraz te podvojenosti ističe se kontrast, strukturalno i sadržajno, preuzimajući “bit duhovne obnove baroknih djela” (Kolumbić 1991: 47).

da se ostavi “dela tamnic i temnostih” te da se zaodjene oružjem svjetlosti – “mertučlivošču, trežnošču i čistočom” koja ujedno predstavljaju obranu duše za vrijeme poklada. Upućuje im i poziv riječima sv. Pavla da ne hode “u pijankama i pijančevanjima, ne u priležništivima i razvratnostima, ne u svađi i ljubomoru, nego zaodjenite se Gospodinom Isusom Kristom i, u brizi za tijelo, ne pogodujte požudama” (Rim 13, 13–14).

Simbolikom vlastite *fašinske krčme*³⁷, Šimunić želi slušateljstvu pokazati kako bi zapravo *fašinska krčma* trebala izgledati. Poziva ga da se pripazi opravdavajući pokladno veselje (“Fašnika deržati slobodno je” /FP, 105/), koje prethodi korizmi, vremenu žaljenja za grijeha te pokore, zato poziva: “Sada vam je kerčma odperta, veselite se” (FP, 104). Dokazuje da je dozvoljeno veseliti se, tj. da “Mati Cirkva dopušća negda turobnost i tela trapljenje odpuštiti i veselje k serdca vzeti”, ali “listor samo vu Bogu” (FP, 104). Kao dokaz navodi Kristov odlazak na svadbu prije posta u pustinji kojim je “hotel pokazati da se more človek razveseliti pred postnem terhom” (FP, 104). Otvarajući svoju krčmu, daje i naputke kako “igrati *hruščicu*³⁸”: “Friško se deržete, veseli budete, ali pazete da se na friškom dostojno i preštmano napijete pak odskočite, ne po cel dan pijuč, ne lakumujuč, ne fašinske iliti vražje norce napravljajuč”, “Budi vesel, ali podpunoma naj ti dušno spoznanje pošteno ostane. Troši, ali naj ti mošnja poštena ostane. Ječ, pij, ali tak da Bog pri tvojem dušnom poštenju ostane” (FP, 104–105). Na prvi pogled naputci izgledaju pomalo neobičnima za jednoga svećenika, ali zapravo su vrlo realni i “prizemni”. Izgledaju poput “zlatne sredine” između prihvatljivoga i neprihvatljivoga kršćanskoga ponašanja. Onima pak koji se neće pridržavati zlatne sredine, prorokuje poput Izaije: “*Amara erit potio bibentibus illam*” (FP, 105). Ovakav je epilog interpretacijski sličan Zagrebčevom epilogu i pozivu na zaodijevanje oružjem svjetlosti. Dakle, kao i Zagrebec, i Šimunić na samome kraju pokladne propovijedi zaziva Boga da se poklade provode u skladu s njegovim naputcima, dok Gašparoti svoje pokladne propovijedi zaključuje alegorijskom slikom dobrog pastira, ovaca i koza. Pastir (Gašparoti) poziva ovce (vjerne duše) na obraćenje, a onima koji ostanu izvan ovčarnice (koze – *fašenski norci*) prijeti vječni oganj. Alegorijsku sliku dopunjuje dvjema rimovanima strofama (peterac i osmerac) u koji-

³⁷ *Krčma*, *čaša* (pehar) i *hruščica* tri su ključne riječi, tj. ključna simbola za razumijevanje Šimunićeve propovijedi. Njegova propovijed predstavlja najneizravniji govor o pokladama i time se ona odmiče od puka, koji uglavnom nije sklon takvomu promišljanju, usmjerujući se na obrazovanje građanstvo.

³⁸ *Hruščica* (vrsta dječje igre kojoj odgovara njemačka igra “kerčmu odperti pijunu” /usp. FP, 101–102/) u propovijedi simbolizira didaktičku metodu – kako se ponašati, tj. veseliti u krčmi.

ma progovara varljivost svijeta, sarkastično iznoseći grješnikovu (*fašenskih norcov*) presudu na Sudnji dan: “Fašenkova onde radost vekivečni mu tvoj meč / Ter ti dojde zadnja žalost koje kraja ne bu već” (CSv I., 981). Ali kako je Gašparoti pastir koji brine o svome stadu, upućuje grješniku posljednji poziv na obraćenje: “Tebe pak vsigdar nastani vu hižice žalosti. / Onde tvoje grehe plači, da vu peklu ne tvoj stan” (CSv I., 982).

5. Zaključak

Hilarion Gašparoti, Štefan Zagrebec i Mihalj Šimunić svojim se pokladnim propovijedima uklapaju u staro hrvatsko kajkavsko propovjedništvo koje je usredotočeno na širenje vjerskih istina. Kako poklade ne bi prouzročile potpunu katastrofu u životima vjernika, propovjednici pozivaju puk na izgradnju “boljega” svijeta (Šimunić, Zagrebec) te na izgradnju svijeta bez pokladnih običaja (Gašparoti). Gašparotijeva kritika pokladnoga ponašanja prerasta u satiru, Zagrebčeva ostaje na razini opomene i poziva na promišljanje, a Šimunićeva počiva na dijeljenju naputaka.

Analiza pokladnih propovijedi pokazuje kako su propovjednici komponirali propovijedi prema vlastitim željama, odnosno društvenom miljeu, stavovima i stilovima. Od Gašparotijevih pokladnih propovijedi, preko Zagrebčeve do Šimunićeve, može se pratiti “dvostruka” gradacija. Propovjedni izraz kroz izbor riječi, slika i misli, kojima se govori o pokladama, postupno se pojačava od Šimunića preko Zagrebca do Gašparotija³⁹. Obrnuto, od Gašparotija preko Zagrebca do Šimunića postupno se smanjuje izrazna afektivnost, kulminirajući u Šimunićevoj smirenosti i stalozenosti. Pokladni običaji postaju propovjedno oruđe kojim se puk potiče na obraćenje, krjepost, nasljedovanje Krista te oruđe za religiozni odgoj naroda koji je pod snažnim utjecajem katoličke obnove i prosvjećivanja hrvatskoga naroda. Spomenute propovijedi predstavljaju i jednu sastavnicu u interpretaciji poklada kao narodnoga običaja, potvrđujući nedefinirani stav Crkve prema pokladnim običajima.

Spominjanjem maski, inverzije spola, plesa, buke, pretjerivanja u jelu, piću i bludnosti u propovijedi se unose elementi pokladnih običaja koji svjedoče o pojavi narodne kulture koja predstavlja jedno izdvojeno vrijeme u godini, vrijeme koje se u ovim propovijedima prikazuje u oprjeci spram kršćanskoga svijeta. Propovjednici prikazuju poklade kao predstave slobode u

³⁹ O tome svjedoči i najmanje direktnih spomena poklada i njenih karakteristika kod Šimunića, a obilje karakteristika kod Gašparotija.

kojim dolazi do rascjepa dobra i zla u korist zla, nudeći vlastita “rješenja” kako ga nadvladati. Oprjeka između kršćanstva i pretkršćanstva, tj. oprjeka između kršćanskoga i pučkoga u razumijevanju poklada u tome smislu ostaje na tradicijskoj razini. Neprijateljski stavovi Crkve prema pokladama tijekom povijesti zapravo su svjedoci borbe protiv tradicije koja joj vremenski prethodi te tradicije s kojom se komplementirala. Upravo zbog toga pokladni običaji nisu iskorišteni jer je kršćanstvo iskoristilo svoje religiozne oprjeke kao sredstva kristijanizacije. Radi se o suprotnostima u sustavima religioznosti koje su civilizacijskim razvojem nadvladane, jer svako vrijeme nosi i svoje značenje i svoje tumačenje.

Literatura

A

1. *CZVET SZVETEH, ali SIVLENYE, Y CHINI SZVETCZEV, koteri vu nassem Horvatzkem, iliti Szlovenszkiem orszagu z-vekksum pobosnosztjum, y z-prodestvom postujusze. Szkupa, y drugeh szvetczev oszebujnessega, y szvetessega sitka; nam na chudo, y naszleduvanye iz vnogeh veruvanya vredneh y potverdgyeneh piszcev zebrani. Vszakojachkem vre jezikom, kakti sponyolszkiem, latinszkiem, franczuszkiem, nemszkiem: svojem orszagom od vnogeh napervo postavleni. Vezda pak po dareslyivoszti bosanszki, y miloszerdnoszti najszvetesse neba, y zemlye kralyicze Bl. Devicze Marie na Bisztriczki milosche izkazujuche, vszem vernem kerschanszkiem dussiczam za polehchiczu prodekuvanya, na svetlo za vugodnu duhu podani. Y na nass szlovenszki jezik, z-dopuschenyem poglavarov, po lyublenom trudu P. Hilariona Gasparotti, reda sz. Paula pervoga puschenika, prenesseni, 1750. Stampani vu Gradczu pri odvetku Widmanstadianszkomu, vu lettü Goszponovom 1752.*
2. *HRANA DUHOVNA OVCHICZ KERSCHANSKEH Iliti Prodechtva chesz usze czeloga leda Nedelye uszem Pasztirom Dusseunem, y Dussiczam nym podlosnem k-zadoblyeniu Sitka Vekovechnoga, unogo hasnovita, y potrebna, zkonmponuvana, y na Szvetlo dana. Od V. P. P. STEFANA iz ZAGREBA Prodekatora Capuczina. PERVA SZTRAN. Z DOPUSCHENYEM GORNYEH. vu Zagrebu Stampano po Jakpou Wenceslavussu Heywel, Leta M. DCC. XV. (1715.)*
3. *FENIX POKORE POD KRELYUTMI MILOSZERDNOGA PELIKANA POCHIVAJUCHA To jeszt PRODEKE NEDELYNE K-ZDENCU POKO-*

RE VABECHE PO POSTUVANOM GOZPONU MIHALYU SIMUNICHU Jaspristu Gorichkomu i Ztolne Czirkve Zagrebachke Canonicu zpravlyene i povedane, Pod Obrambu, i ztroskom Preszvetloga i Visokopostuvanoga Gozpodina, JANUSSA IOSEFA BABBITSHA Izebranoga Biskupa Scardonzkoga, B. D. Marie Narodyene od Kutieva Opata, Czeszarove i Kralyeve Szvetlosti Tolnachnika, Ztolne Zagrebachke Czirkve Lectora i Canonica Ztaressega, i preszvetlo i Viszoko postuvanoga Gozpodina, Gozpodina Stefana Selischevicha Zagrebachke Ztolne Czirkve Biskupa Etc. vu Duhovnom duguvanju vrednoga Vicarussa, i vszeh Duhovnih Praudih Szudcza najveksega, na szvetlo dane. Vu Zagrebu, Letta M. DC. XCVII. (1697.)

B

1. Badurina, Anđelko. ur. 1990. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike Zapadnog kršćanstva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
2. Barac, Fran. 1908. *Liturgika ili Nauka o bogoštovnim obredima katoličke crkve*. Zagreb: Trošak i naklada Kraljevine Hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade.
3. Batušić, Nikola. 1982. O kalendaru. *Prolog XIV*, 53/54.
4. Belaj, Vitomir. 1998. *Hod kroz godinu: mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja*. Zagreb: Golden marketing.
5. Bratulić, Josip. 1991. Hrvatska barokna propovijed. U *Hrvatski književni barok*, ur. Dunja Fališevac. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti.
6. Eliade, Mircea. 2007. *Mit o vječnom povratku*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
7. *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*. 1969. Sv. 5. Zagreb: Jugoslavenski Leksikografski zavod.
8. Gavazzi, Milovan. 1939. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. Zagreb: Matica hrvatska.
9. Ivančić, Tomislav. 1998. *Religija i religije. Morfologija i fenomenologija religija*. Zagreb: Tevizija.
10. Klaić, Bratoljub. 1981. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
11. Kolumbić, Nikica. 1991. *Neke osobitosti žanrova hrvatskoga književnog baroka*. U: *Hrvatski književni barok*, ur. Dunja Fališevac. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti.
12. Leon-Dufour, Xavier. 1988. *Rječnik biblijske teologije*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

13. Lozica, Ivan. 2007. O karnevalu: diverzija, kohezija, opsceno i mitsko. *Dani Hvarskoga kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 33, 1. Preuzeto s internetske stranice:
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=108689, 9. studenoga 2012.
14. Lozica, Ivan. 1997. *Hrvatski karnevali*. Zagreb: Golden marketing.
15. Lozica, Ivan. 1986. Poklade u Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena i suvremeni karneval u Hrvatskoj. *Narodna umjetnost* 23, 1. Preuzeto s internetske stranice:
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=76694, 6. svibnja 2012.
16. Lozica, Ivan. 1982. Obred, karneval, kazalište. *Prolog* XIV, 53/54.
17. Mihanović-Salopek, Hrvojka. 2006. *Iz duhovnog perivoja*. Zagreb: Naklada Ljevak.
18. *Novi zavjet*. 1993. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
19. Peček, Dragutin. 1939. *Liturgika ili nauka o bogoštovnim obredima katoličke crkve*. Zagreb: Tipografija.
20. *Stari zavjet*. 2005. Sv. 1. i 2. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
21. Supek-Zupan, Olga. 1979. Simboličko ponašanje u suvremenoj kulturi. Smisao poklada. *Sociologija* XXI, 3.
22. Vitez, Zorica. 1998. Iskorak iz svakidašnjice. U: *Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, ur. Jasna Čapo Žmegač i dr. Zagreb: Matica hrvatska.
23. Zečević, Divna. 1993. *Strah Božji: hrvatske pučke propovijedi 18. stoljeća*. Osijek: Izdavački centar Otvorenog sveučilišta, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
24. Zorić, Snježana. 1991. *Obred i običaj*. Zagreb: Zavod za istraživanje folklor.